

УДК 378.14:364-43:61

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-МЕДИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Кандиба М.Б.

У статті розглянуто особливості підготовки соціальних працівників за кордоном. Визначено пріоритетні напрямки підготовки фахівців із соціальної роботи, одним із яких є соціальна робота в галузі охорони здоров'я, а також проаналізовано деякі аспекти вітчизняної освітньої практики в сфері соціальної роботи.

Ключові слова: підготовка соціальних працівників, соціальна робота в галузі охорони здоров'я, спеціалізація професійної діяльності.

В статье рассмотрены особенности подготовки социальных работников за рубежом. Определены приоритетные направления подготовки специалистов социальной работы, одним из которых является социальная работа в области здравоохранения, а также проанализированы некоторые аспекты отечественной образовательной практики в сфере социальной работы.

Ключевые слова: подготовка социальных работников, социальная работа в области здравоохранения, специализация профессиональной деятельности.

The article examines the peculiarities of social worker education abroad. Priority areas of social worker training have been determined, with one of them being social work in health care. Some aspects of domestic education practice in the domain of social work have been analyzed.

Key words: social worker education, social work in health care, specialization of professional work.

Становлення соціальної роботи у сфері охорони здоров'я зумовлено погіршенням здоров'я населення, необхідністю вирішення проблем соціально-медичного характеру на якісно новому рівні.

У багатьох країнах світу соціальна робота стала невід'ємним компонентом сфери охорони здоров'я, в межах якої соціальний працівник здійснює соціальний захист пацієнтів через систему соціального страхування, надає психологічну підтримку, здійснює рекреаційну діяльність.

За сучасними уявленнями, здоров'я уже не розглядається як суто медична проблема. Більше того, вважається, що комплекс медичних аспектів становить лише незначну частину феномена "здоров'я". Так, узагальнені підсумки досліджень залежності здоров'я людини від різних чинників впливу доводять, що рівень розвитку і стан системи охорони здоров'я у певному суспільстві зумовлює в середньому лише близько 10% усього комплексу впливів. Решта 90% припадає на умови середовища (близько 20%), спадковість (близько 20%) і найбільше – на спосіб життя (50%). Отже, традиційне розуміння прямої залежності стану здоров'я населення від розвитку медицини і системи охорони здоров'я не відповідає дійсності [8, с. 62].

У виникненні і розвитку значної кількості захворювань соціальні фактори відіграють якщо не основну, то визначальну роль. Тому профілактика виникнення і розповсюдження захворювань, ефективна боротьба з ними неможливі без активного виявлення та усунення несприятливого впливу соціальних факторів. Все це підтверджує важливість соціальної роботи у сфері охорони здоров'я. Відповідно до суспільних потреб постає необхідність підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері надання соціально-медичних послуг.

В усьому світі система соціальної освіти вимагає змін і потребує вдосконалення. Фахівців для соціальної сфери потрібно готувати таким чином, щоб вони були здатні усунути негативні соціальні вияви в суспільстві. А це можливо лише в таких навчальних закладах, які "тримають руку на пульсі" сучасних тенденцій розвитку соціальної сфери [7, с. 99].

Професійна підготовка соціальних працівників в Україні розпочалася порівняно недавно, і окремі її аспекти розглядаються в працях А.Капської, І.Козубовської, Л.Мищик, І.Миговича, В.Поліщук, В.Полтавця, Г.Попович, Т.Семигіної, В.Тименко та інших вітчизняних учених. Деякі аспекти підготовки соціальних працівників у контексті здоров'язбере-

жувальної діяльності розглядає Л.Клос. Зарубіжний досвід підготовки фахівців соціальної роботи частково висвітлюється в працях Н.Гайдук, О.Бартош-Пічкач, Г.Слозанської, О.Ольхович, О.Пришляк, Н.Собчак, С.Шпенік, А.Кулікової та ін. Проте майже не дослідженими залишається питання використання зарубіжного досвіду підготовки в умовах вищої школи майбутніх соціальних працівників для роботи в галузі охорони здоров'я.

Тому **мета нашого дослідження:** виявити особливості професійної підготовки фахівців соціальної роботи до діяльності у сфері охорони здоров'я за кордоном і визначити можливості використання цього досвіду в Україні. Відповідно до поставленої мети, необхідно розв'язати такі **завдання:**

- визначити структуру і зміст підготовки соціальних працівників за кордоном;
- виявити характер підготовки фахівців соціальної роботи до діяльності в сфері охорони здоров'я;
- встановити особливості підготовки соціальних працівників для роботи у галузі охорони здоров'я в українських та закордонних ВНЗ.

У більшості західних країн коріння соціальної роботи в охороні здоров'я і в сфері психічного здоров'я в кінці XIX ст. перепліталось з медичною чи психіатричною практикою, часто розглядалось як пропозиція практичної допомоги або консультації пацієнтів, що потребують госпіталізації. Соціальні працівники надавали послуги, які були необхідні в той час [10, с. 18].

Багато від тоді змінилося, оскільки професія зростає і розвивається, в різних країнах професійна підготовка соціальних працівників здійснюється відповідно до вимог сучасного суспільства.

Швеція – країна з класичною європейською системою соціальної роботи. У 2005 р. уряд видав законопроект New World – New Further Education щодо входу національної системи вищої освіти до Болонського процесу. Відповідно до цього законопроекту, шведська вища освіта поділяється на три рівні:

- основний рівень (basic level), якому відповідає учений ступінь бакалавра – 3,5 роки навчання на базі загальної середньої освіти;
- просунутий (advanced level), якому відповідає учений ступінь магістра – 2 роки навчання на базі бакалаврату;
- докторський або дослідницький рівень (doctoral level/research level) – 2 роки навчання на базі магістратури [5, с. 127].

Підготовка майбутніх соціальних працівників на основному рівні (basic level) відбувається ступенево протягом усього періоду навчання.

Перший ступінь – основний курс – розрахований на чотири семестри (два роки), дає загальну теоретичну базу професії, включаючи вивчення

теорії та методів соціальної роботи, основ загальної та вікової психології, соціології, політології, юриспруденції та ін. Студент повинен успішно скласти іспити, щоб його допустили до "польової роботи" (практичної роботи) – другого ступеня підготовки.

Другий ступінь – практична робота, яку студент проходить у 5-му семестрі, триває 20 тижнів та є безперервною. Метою практичної роботи, по-перше, є перетворення теоретичних знань у систему професійних умінь і навичок, практичне оволодіння професійними функціями. У кінці 5-го семестру студент має визначитися зі спеціалізацією своєї майбутньої професійної діяльності. Отже, практична робота має на меті розділення базових теоретичних курсів з основ соціальної роботи та курсів поглибленого вивчення спеціалізації.

Третій ступінь – вивчення поглиблених теоретичних курсів з різних напрямів спеціалізації у 6–7 семестрах [4, с. 188–189].

Так, логіку підготовки соціальних працівників у Швеції можна розглянути на прикладі Гетеборзького університету, який надає такі спеціалізації:

- робота з людьми з девіантною поведінкою;
- робота соціального працівника в школі;
- робота соціального працівника в пенітенціарній системі;
- робота соціального працівника в закладах охорони здоров'я;
- робота соціального працівника з емігрантами;
- робота соціального працівника на підприємстві;
- наукова діяльність у сфері соціальної роботи.

Під час вивчення поглиблених теоретичних курсів студент має написати дипломний проект за своєю спеціалізацією та захистити його, після чого йому видають диплом бакалавра соціальної роботи.

На просунутому рівні (advanced level) введено нову програму підготовки магістрів, яка бере за основу стару програму, але триває не один рік, як раніше, а два роки [4, с. 128].

Варто зауважити, що більшість навчальних закладів Швеції підтримує тісний контакт зі школами та центрами соціальної роботи в зарубіжних країнах, а також з міжнародними організаціями. З метою підвищення рівня підготовки майбутніх спеціалістів для соціальної сфери у Швеції розроблена й ефективно функціонує програма обміну, яка передбачає можливість проходження студентами практики й стажування в інших країнах, зокрема в Німеччині та Великій Британії [7, с. 100].

Структура підготовки дипломованих фахівців соціальної сфери у Великій Британії визначається Центральною радою з питань навчання і підготовки у соціальній роботі (Central Council for Education and Training in Social Work), створеною у 1983 р.

Окремий дворічний курс з підготовки фахівців соціальної роботи з отриманням диплому практичного соціального працівника (Dip SW)	Окремий дворічний курс з підготовки фахівців соціальної роботи з отриманням диплому практичного соціального працівника (Dip SW) та graduate ступеня (бакалавр) після попереднього дворічного базового навчання	Окремий дворічний курс з підготовки фахівців соціальної роботи з отриманням диплому практичного соціального працівника (Dip SW) та post-graduate ступеня (магістр) після попереднього чотирирічного базового навчання
---	--	---

Рис. 1. Модель професійної підготовки соціального працівника у Великій Британії

В традиційних освітніх закладах абітурієнтам пропонують денні програми з дворічним, іноді трирічним, терміном навчання [5, с. 131].

Більшість навчальних закладів Великої Британії не готують фахівців соціальної роботи широкого профілю, тому майже в кожному ВНЗ розроблена своя специфічна програма підготовки спеціалістів для конкретного виду діяльності. Проте, незалежно від спеціалізації, майже у всіх навчальних закладах обов'язково вивчаються такі дисципліни: психологія (загальна, вікова, соціальна), філософія, соціологія, соціальні структури, соціальна політика, управління, право, соціальне законодавство, теорія і практика соціальної роботи, філософія соціальної роботи, етика та ін.

Широко використовуються спецкурси навчальних дисциплін для підготовки соціального працівника. Їх досить багато, але разом з тим визначені певні державні стандарти, за якими ВНЗ надає такі спеціалізації:

- робота з дітьми і підлітками;
- робота з правопорушниками й ув'язненими;
- робота з хворими (в системі охорони здоров'я);
- робота з людьми з особливими потребами;
- робота з людьми похилого віку та ін.

Для кожної спеціалізації передбачені спецкурси [5, с. 133]. Студенти вивчають низку дисциплін для того, щоб зрозуміти ситуації, в яких люди живуть, а також щоб уміти надати відповідні до ситуації послуги. Ці дисципліни включають наступну тематику: організація суспільства; потреби дитини для здорового розвитку; ознаки небезпеки, які вказують на те, що дитиною або дорослою людиною нехтують; злочинність і антисоціальна поведінка; природа дискримінації на основі недієздатності, статі, раси, мови або релігії; їх вплив на надання послуг для дітей та дорослих; шляхи, за допомогою яких споживачі соціальних послуг можуть подати скаргу у випадку, якщо послуги не є адекватними; яка процедура розгляду та реагування на ці скарги та ін. Варто звернути увагу, що тематика цих курсів досить широко висвітлює питання, які пов'язані із соціально-медичною компонентою підготовки: потреби людей, які мають фізичні вади або проблеми з навчанням, чи поєднання таких проблем; проблеми, пов'язані з розумовими відхиленнями та можливості їх вирішення; потреби людей, які мають алкогольну і наркотичну залежність; потреби ВІЛ-інфікованих осіб; надання соціальних послуг, послуг з охорони здоров'я.

У британській системі підготовки соціальних працівників значним здобутком є саме їх професійна практична підготовка, ефективність якої забезпечується чіткою координацією діяльності університетів і соціальних закладів; інтеграцією теорії і практики, різноманітністю моделей практичної підготовки, творчим застосуванням супервізії. У більшості навчальних закладів значний обсяг навантаження (від 40 до 50%) становить практика [5, с. 134].

З 1991 р. у у вищих та середніх спеціалізованих навчальних закладах Російської Федерації ведеться підготовка фахівців нової спеціальності "Соціальна робота". "Державна система соціальної допомоги сім'ї та дитинстві" – основний програмний документ, розроблений Тимчасовим науково-дослідним колективом Міністерства освіти і Державним комітетом у

справах сім'ї й демографічної політики, на базі якого розпочалася підготовка соціальних працівників.

Якщо розглядати вищу професійну освіту, то слід виділити три освітньо-кваліфікаційні рівні:

- підготовка бакалавра – 4 роки;
- підготовка спеціаліста – 5 років;
- підготовка магістра – 6 років.

Особливістю підготовки соціального працівника у ВНЗ Російської Федерації є широкий спектр спеціалізацій, які розділяють за предметом (об'єктом) діяльності та за галузевою ознакою. У структурі обов'язкової професійної підготовки бакалавра, спеціаліста і магістра введено розділ "Національно-регіональний (вишівський) компонент", який виділено у всіх циклах дисциплін.

З третього року навчання студенти мають змогу опанувати предмети з таких спеціалізацій:

- організація соціального захисту населення;
- соціально-економічна підтримка населення;
- соціально-правова підтримка населення;
- медико-соціальна робота з населенням;
- соціальна реабілітація дітей з обмеженими можливостями;
- "соціальна реабілітація дорослих з обмеженими можливостями;
- медико-соціальна допомога людям похилого віку та неповносправним в умовах стаціонарних закладів соціального обслуговування.

Варто зазначити, що спеціалізація випускників, здебільшого відповідає профільному спрямуванню ВНЗ, найбільша частина з яких готує спеціалістів-організаторів, управлінські кадри із соціальної роботи з населенням, у службі зайнятості, в галузі медико-соціальної допомоги громадянам [5, с. 80].

Так, наприклад, у Східносибірському державному технологічному університеті навчальний курс "Зміст і методика соціально-медичної роботи" входить у цикл спеціальних дисциплін для підготовки студентів за спеціальністю "соціальна робота". Програма курсу розроблена відповідно до вимог державного освітнього стандарту вищої професійної освіти і включає регіональний компонент [9, с. 4]. Завдання, які вирішуються в ході викладання даного курсу спрямовані на: оволодіння студентами змістом і методикою, а також нормативно-правовою базою соціально-медичної роботи, її цілей, об'єктів; використання в медико-соціальній роботі соціологічних, соціально-психологічних, правових, медичних та інших методів і знань, застосування отриманих знань у виробничій практиці, виборі спеціалізації; використання різноманітних технологій соціально-медичної роботи в майбутній професійній діяльності. Велика практична частина курсу присвячена організації соціально-медичної роботи в Республіці Бурятія і передбачає безпосереднє знайомство з її змістом і методикою в установах охорони здоров'я та немедичних організаціях міста Улан-Уде [9, с. 4].

Складною науково-методичною проблемою в сучасних умовах є необхідність створення системи практичної підготовки соціальних працівників. У вишах Росії зроблена спроба структурування всіх активних форм навчання як важливих елементів практики. З цією метою в навчальних планах факультетів соціальної роботи передбачаються не тільки терміни для проходження практики на кожному

курсі, але і відпрацювання теоретичних проблем на практичних заняттях.

Підготовка майбутніх соціальних працівників у ВНЗ України здійснюється на основі Державного галузевого стандарту спеціальності “Соціальна робота”. Водночас вища освіта студентів цього фаху розглядається науковцями шляхом: аналізу особливостей професійного навчання соціальних працівників в Україні, визначення перспектив та формування системи підготовки та підвищення кваліфікації, вирішення дилеми – це навчання фахівців широкого профілю чи вузької спеціалізації; діагностики професійних здібностей, системи фахового відбору, визначення професійних ролей і функцій соціального працівника; формування професіоналізму й духовно-морального портрету особистості соціального працівника; дослідження психологічних проблем, ролі психологічних знань у структурі професійної підготовки соціальних працівників і психології соціальної роботи; формування професійної моделі соціального працівника та аналізу її окремих компонентів (професійної комунікативної компетентності, гуманності, толерантності тощо).

Тому підготовка студентів цього профілю у ВНЗ вимагає спеціальних систем організації навчання, що набули якісного розмаїття за кордоном і в Україні серед провідних наукових шкіл підготовки працівників соціальної роботи (Міжрегіональної академії управління персоналом, Національного університету “Кієво-Могилянська академія”, Українського католицького університету, Християнського дитячого фонду, Українського державного центру соціальних служб для молоді, Академії праці і соціальних відносин, Українського інституту соціальних досліджень) і на кафедрах соціальної роботи багатьох інших вишів [6, с. 87].

Так, програма професійної підготовки за спеціальністю “соціальна робота” в Національному університеті “Львівська політехніка” розроблена для підготовки соціальних працівників фахівців-практиків широкого профілю. Ця програма ґрунтується на визначенні генералістичної практики як практичному застосуванню бази еkleктичних знань, професійних цінностей та широкого спектра умінь та навичок з метою здійснення впливу в мікро-, мезо- та макросистемах заради змін у контексті чотирьох основних процесів: прийняття широкого діапазону професійних ролей; використання незалежного, критичного мислення; дотримання процесу запланованих змін; наголосу на наснаженні клієнта [1, с. 6].

Підготовка соціальних працівників передбачає ступеневу систему професійної освіти соціальних працівників та здійснюється за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями:

- *бакалавр* – 4 роки навчання на базі загальної середньої освіти;

- *магістр* – 1,5 року навчання на базі бакалаврату.

Професійна підготовка соціальних працівників у Національному університеті “Львівська політехніка” має дві основні особливості: рання спеціалізація, коли професійно орієнтовані дисципліни починають читатися з другого курсу рівня “бакалавр”, що зумовлено великою кількістю таких дисциплін у програмі курсу; значна кількість годин практики у закладах соціальної сфери, що відповідає міжнародним стандартам і є

необхідною умовою підготовки фахівців із соціальної роботи [1, с. 7].

Підготовка соціальних працівників на освітньо-кваліфікаційному рівні “магістр” здійснюється за двома спеціалізаціями – “Соціальні технології” та “Соціальне управління”.

Важливим кроком у становленні соціальної роботи в галузі охорони здоров’я, на нашу думку, є вивчення таких фахово-орієнтованих дисциплін, що мають інтегрований характер: “Основи реабілітації в соціальній роботі”, “Актуальні проблеми соціальної роботи: узалежнення”, “Соціальна геронтологія”, на освітньо-кваліфікаційних рівнях “спеціаліст” і “магістр соціальної роботи”, окрім перелічених курсів додаються “Соціальна робота в закладах охорони здоров’я” (для спеціалізації “Соціальні технології”) [2] і “Технології збереження здоров’я у соціальній сфері” (для спеціалізації “Соціальне управління”). Зокрема, метою навчального курсу “Технології збереження здоров’я у соціальній сфері” є: формування у майбутніх соціальних працівників компетентності здоров’язбереження у самостійній професійній діяльності (через освоєння культури здоров’я, створення сприятливих здоров’язбережувальних умов навчання), оволодіння знаннями щодо змісту здоров’язбережувальної діяльності соціальних працівників і сучасних технологій збереження здоров’я, які застосовуються у соціальній сфері, загальнокультурних і професійних компетенцій у сфері проектування і впровадження здоров’язбережувальних технологій у практику соціальної роботи [3, с. 20].

Цикл практичної підготовки студентів включає різні види практичної навчальної діяльності студентів:

- навчальні практики у межах семестрів, що організовані “блоками”, а саме: ознайомлювальна практика (семестр 4, тривалість два тижні) і практика соціальної роботи (семестри 6 і 8, тривалістю п’ять тижнів кожна);

- навчально-дослідницький практикум, що проводиться на базі закладів соціальної служби, триває чотири семестри (роки навчання 3-й і 4-й) і відбувається один раз на тиждень протягом повного робочого дня. Практикум має на меті, зокрема, формування у студентів умінь здійснювати науковий пошук, у процесі якого вони мають змогу зібрати необхідний емпіричний матеріал для виконання індивідуальних завдань з професійно орієнтованих дисциплін, що мають науково-пошуковий характер, та написання курсової і дипломної робіт [1, с. 8].

Як бачимо, проаналізувавши стан підготовки фахівців соціальної роботи у різних країнах можна виділити деякі спільні риси. По-перше, підготовка соціальних працівників здійснюється на основних освітньо-кваліфікаційних рівнях – бакалавр та магістр у всіх вищезазначених країнах, з приблизно однаковим терміном навчання. По-друге, підготовка фахівців відбувається згідно вузьких спеціалізацій, які хоча й різняться залежно від суспільних проблем окремої країни, проте питання підготовки соціальних працівників до надання допомоги в галузі охорони здоров’я є одним з провідних як для розвинених країн, так і для країн, які тільки розвиваються у контексті професійної соціальної роботи. По-третє, велика увага приділяється автономії вищих навчальних закладів у

здійсненні як організаційної, так і науково-педагогічної роботи. По-четверте, практичній підготовці майбутніх фахівців соціальної роботи відведено значну частину всього резерву навчального часу.

Щодо досвіду України у підготовці фахівців соціальної роботи, то варто звернути увагу на те, що акцент робиться на підготовку генералістичних соціальних працівників і досить часто з нахилом на управлінську діяльність. Недостатньо розвиненою, на

нашу думку, є підготовка фахівців соціальної роботи для сфери охорони здоров'я. Хоча в навчальних програмах представлені спецдисципліни, пов'язані із охороною здоров'я населення, однак невирішеним залишається питання підготовки працівників вузької спеціалізації, зокрема в цій галузі. Тому предметом наших наступних досліджень будуть питання підготовки соціальних працівників до надання соціально-медичних послуг.

Література

1. Гайдук Н. М. Львівський досвід професійної підготовки соціальних працівників / Н. М. Гайдук // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія "Право та державне управління". – К. : Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2012. – № 1. – С. 4–13. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vapsv/2012_1/St_1.pdf. – Назва з екрана.
2. Клос Л. Є. Дидактичні особливості соціально-медичної компоненти професійної підготовки фахівців соціальної роботи / Л. Є. Клос // Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І Коваленко. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – № 6. – Ч. 2. – С. 92–97.
3. Клос Л. Є. Компетентність збереження здоров'я майбутніх соціальних працівників [Електронний ресурс] / Л. Є. Клос // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія "Право та державне управління". – К. : Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України, 2012. – № 1. – С. 18–23. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vapsv/2012_1/St_3.pdf. – Назва з екрана.
4. Кулікова А. Є. Фактори впливу на систему підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах Швеції / А. Є. Кулікова // Наукова скарбниця Донеччини. – 2008. – № 1. – С. 125–129.
5. Кубицький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. – К. : ДАККіМ, 2009. – 298 с.
6. Романишина Л. М. Підготовка фахівців із соціальної роботи як соціально-педагогічна проблема / Л. М. Романишина, І. М. Мельничук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія "Педагогіка" / гол. ред. Г. Терещук ; редкол. : Л. Вознюк, В. Кравець, В. Мадзігон та ін. – Тернопіль, 2011. – № 5. – С. 85–90.
7. Тименко В. М. Тенденції розвитку європейської системи професійної освіти соціальних працівників / В. М. Тименко // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – Луганськ : Вид-во ЛНПУ ім. Т. Шевченка "Альма-матер". – 2012. – № 1. – С. 99–103.
8. Формування здорового способу життя молоді: стратегія розвитку українського суспільства. Частина 1 / О.О. Яременко (кер. авт. кол.), О. В. Вакуленко, Ю. М. Галустян та ін. – К. : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, Український ін-т соціальних досліджень, 2004. – 164 с. – (Серія "Формування здорового способу життя молоді" : у 14 кн., кн. 1).
9. Шурыгина Ю. Ю. Содержание и методика социально-медицинской работы (с региональным компонентом) : учебно-методическое пособие / Ю. Ю. Шурыгина. – Улан-Удэ : Изд-во ВСГТУ, 2004. – 121 с.
10. Heinonen T. Social work in health and mental health: issues, developments, and actions / T. Heinonen, A. Metter. – Canadian Scholars' Press Inc., 2005. – 410 p.